

АСАНОВА Г.Ш., АБДЫЛДАЕВА У.М.
КГУСТА им. Н. Исанова, Бишкек, Кыргызская Республика

ASANOVA G.SH., ABDYLDAEVA U.M.
KSUSTA n. a. N. Isanov, Bishkek, Kyrgyz Republic
guasanova2015@mail.ru, jldz21@mail.ru

МЕКЕМЕЛЕРДЕ ЧЕЧИМ КАБЫЛ АЛУУДА ФИНАНСЫЛЫК ОТЧЕТТУУЛУКТУН РОЛУ

РОЛЬ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ

ROLE OF FINANCIAL REPORTING IN DECISION-MAKING IN ORGANIZATIONS

Бул макалада финансылык отчеттуулуктун башкаруу чечимдердин кабыл алууда ролу жана аналитикалык мүмкүнчүлүктөрү каралган, себеби мекеме акча каражаттардын кыймылын, финансылык абалын жана финансылык жыйынтыктарын финансылык отчеттуулукта так көрсөтүүгө тийиш, ал үчүн активдерди, милдеттенмелерди, кирешелерди, чыгашаларды таануунун критерийлери жана аныктамалары менен шарт, чарбалык операцияларды туура жүргүзүүнү талап кылат. Финансылык отчеттуулуктун мааниси финансылык талдоого жана аудитордук текшерүүгө маалыматтык база болуп саналат. Ошондуктан, мекеменин эсептик жана отчеттук маалыматын түзүүдө (мүлктүк абалы жана анын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктары жөнүндө) маалыматтар бухгалтердик эсепте туура, так жана толук чагылдырылышы шарт.

Өзөк сөздөр: финансылык отчеттуулук, талдоо, башкаруу чечимдери, ишкана, бухгалтердик эсеп-кысап, финансылык абал.

В данной статье рассмотрена роль и аналитические возможности финансовой отчетности в принятии управленческих решений, так как финансовая отчетность должна достоверно отображать финансовое положение, финансовые результаты и движение денежных средств предприятия, что требует правдивого отображения совершенных операций, других событий и условий в соответствии с определениями и критериями признания активов, обязательств, доходов и расходов. Значение финансовой отчетности состоит в том, что она является информационной базой финансового анализа и аудиторских проверок. Поэтому достоверность всех объектов, отраженных в учете, является необходимым условием при составлении учетной и отчетной информации, как об имущественном состоянии предприятия, так и о результатах его деятельности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, анализ, управленческие решения, баланс, предприятие, бухгалтерский учет, финансовое состояние.

This article discusses the role and analytical capabilities of financial statements in making management decisions, since financial statements must faithfully reflect the financial position, financial results and cash flow of an enterprise, which requires truthful reflection of completed operations, other events and conditions in accordance with the definitions and criteria recognition of assets, liabilities, income and expenses. The value of financial statements is that it is the information base of financial analysis and audit. Therefore, the reliability of all

objects reflected in the account, is a necessary condition in the preparation of accounting reporting information, both on the property status of the enterprise, and on the results of its activities.

Keywords: financial statements, analysis, management decisions, balance, enterprise, accounting, financial condition.

Кирүү сөз. Бухгалтердик отчеттуулук бухгалтердик эсептин акыркы этабы болуп саналат, анда базар экономикасында субъекттин ишмердүүлүгүнүн финансылык жыйынтыктарын мүнөздөөчү, топтолгон белгилүү бир мезгил ичиндеги иши боюнча маалыматтарды, агрегаттык көрсөткүчтөр натыйжасын тышкы жана ички керектөөчүлөр пайдаланышат. Отчеттуулуктун зарыл экендиги XVIII кылымдын аягында, XIX кылымдын башында экономикалык теорияларда чагылдырыла башталган.

Атап айтканда, Лука Пачоли «Счеттор жана жазуулар жөнүндө», «Арифметиканын суммасы, геометрия, пропорциялар жана мамилелер жөнүндө окуулар» китептериндеги трактовкасында финансылык жыйынтыкты аныктоодо негизги жалпы көрсөткүч катары пайданы көрсөткөн [1, 7 б.].

Андан ары отчеттуулуктун калыптанышы Франциянын белгилүү «Соода укук» мыйзамы менен байланыштуу, ал «Кодекс Совари» деген атка ээ болгон (1673-ж.).

Ж.Совари отчеттуулук бир жыл ичиндеги ишкердин кирешесин жана кызматкерлердин кирешелерди уурдоо фактыларынын жоктугун чагылдырышы керек деген пикирде болгон [2, 11 б.].

Ошентип, бухгалтердик отчеттуулук XVII кылымдан тарта чарбалык субъекттин ишмердүүлүк жыйынтыктары жөнүндө маалыматтарды чогултуу жана жалпылоо гана болбостон, көзөмөлдөө функциясын да аткара баштайт.

Изилдөөнүн максаты болуп финансылык отчеттуулуктун башкаруу чечимдердин кабыл алууда ролу жана аналитикалык мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүү саналат.

Материалдар жана ыкмалар: Коюлган максатка жетүү үчүн маалыматты талдоо учурунда логикалык, салыштырма, дидактика жана синтез ыкмалары колдонулду.

Субъект жөнүндө маалыматтардын так жана толук болушу, аналитикалык эсептешүүлөрдү жүргүзүүгө жана терс көрүнүштөрдүн себептерин аныктоого жардам берет..

Маалымат булактары төмөнкүдөй бөлүнөт:

1) Мамлекеттик деңгээлде, алар:

- укуктук: мыйзамдар, буйруктар, токтомдор жана ушул сыяктуулар;
- пландуу-ченемдик: методикалык иштеп чыгуулар, комментарийлер, каттар.

2) Ишкананын (мекеменин) деңгээлинде, алар:

- эсептик маалыматтар, учурдук жана отчеттук;
- эсептик эмес маалыматтар, мекеменин кирешелерин жана чыгашаларын, финансылык жыйынтыктарын талдоону камсыз кылуучу маалыматтар [3, 111 б.].

Отчеттуулук чарбалык субъекттин ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын, шарттарын мүнөздөөчү, көрсөткүчтөрдүн өз-ара байланыштарынын системасы же өткөн мезгилдеги аны түзгөн элементтеринин салыштырмалуулугу болуп саналат.

Көлөмү боюнча отчеттордо камтылган маалыматтар жеке жана жалпы отчеттуулук болуп айырмаланат.

Жеке отчеттуулук мекеменин түзүмдүк бирдигинин же конкреттүү географиялык аймактар боюнча ишмердүүлүктүн жыйынтыктары же анын ишмердүүлүгүнүн айрым багыттары жөнүндө маалыматтарды камтыйт.

Жалпы отчеттуулук мекеменин ишмердүүлүк жыйынтыктарын жалпы мүнөздөйт. Отчеттуулук багытына жараша (түзүү максатына) тышкы жана ички болуп бөлүнөт.

Тышкы отчеттуулук тышкы пайдалануучуларга (керектөөчүлөргө) – кызык, болгон физикалык жана юридикалык жактарга - мекеменин мүлктүк абалын, кирешелерин жана ишмердүүлүгүн мүнөздөөчү маалымдоо каражаты катары кызмат кылат.

Ички отчеттуулук мекеменин ичин башкаруу үчүн түзүлөт.

Азыркы мезгилде отчеттук көрсөткүчтөрдү карап, талдоо жүргүзгөн субъекттин ээси же жетекчиси, биринчиден – пландаштырылганбы же жокпу, экинчиден – канча пайда тапканын, үчүнчүдөн – карыздарын төлөп бергенден кийин субъекттин ишин андан ары улантууга финансылык ресурстары, башкача айтканда, акча каражаты жетиштүү болобу же болбойбу тактап билгиси келет [12, 34 б.].

Мезгилге жараша отчеттуулук мезгилдик жана жылдык болуп айырмаланат.

Мезгилдик отчеттор аныкталган убакыттын аралыгында дайыма түзүлөт. Ушул белги боюнча отчеттуулук айлык, кварталдык, жарым жылдык жана жылдык болот. Жылдык отчет жылдын аягында түзүлөт жана 60 күндүн ичинде тапшырылышы керек. Отчеттуулуктун курамы жана түзүмү эсептин түрлөрүнөн, маалыматтардын калыптануусунан жана пайдалануучулардын суроо-талап маалыматтарынан көз каранды.

Азыркы окумуштуулар эсепти үч түргө бөлүшөт: оперативдик, бухгалтердик жана статистикалык жана ушуга жараша отчеттуулукту түзүшөт.

Бухгалтердик отчеттуулукту талдоонун предмети эмне болууга тийиш?

Бул суроого жоопту «Бухгалтердик отчеттуулук» түшүнүгүн аныктоодо табууга болот.

Бухгалтердик отчеттуулук – кандайдыр бир отчеттуулук мезгилге экономикалык субъекттин финансылык абалын жана отчеттук мезгилге анын ишмердүүлүгүнүн финансылык жыйынтыктарын системалаштырган маалымат деп А.М.Сорокин аныктайт. [4, 36 б.].

Экономикалык илимде адистер тарабынан бухгалтердик отчеттуулукка ар кандай трактовка берилет.

Алсак, Каплан Р. «Отчеттук мезгилге чарбалык мекеменин ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын чагылдыруучу, көрсөткүчтөрдүн системасы» деген түшүнүк берет.

[5, 123 б.].

Бул ыкма бухгалтердик отчеттуулукту аныктоо үчүн сын көз караш (критикалык) жактан бааланууга татыктуу, себеби мындай трактовка уюмду башкарууда анын ролун төмөндөтөт, уюмдун чарбалык ишмердүүлүгүнүн толук (комплекттүү) маалымат моделинин бухгалтердик отчеттуулуктун жардамы менен бухгалтердик эсептин теориясына жана практикасына багыттабайт.

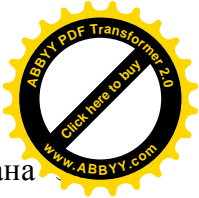
Новодворский В.Д. «Бухгалтердик отчеттуулук – мүлктөр, мидеттенмелер жөнүндө бирдиктүү эсеп системасы, ошондой эле чарбалык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын, бекитилген форма боюнча бухгалтердик эсептин негизинде түзүлөт» деген аныктама берген: [6, 8 б.].

Бухгалтердик эсептин теориясы боюнча көпчүлүк экономикалык сөздүктөрдө, окуу китептеринде жана окуу куралдарында ал типтүү болуп саналат.

Ал эми Опарина Е.Д. «Бухгалтердик отчеттуулук – мекеменин финансылык абалы жана мүлкү жөнүндө бирдиктүү эсеп системасы, ошондой эле анын ишмердүүлүгүнүн финансылык жыйынтыктары, акча каражаттарынын кыймылы жана отчеттук мезгилге чарбалык операциялардын жыйынтыктары, бухгалтердик эсептин негизинде бекитилген форма боюнча топтоштурулган» деген аныктама берген. [7, 72 б.]. Бул аныктама, автордун пикири боюнча бухгалтердик отчеттуулуктун маңызына көбүрөөк тиешелүү.

Төмөндөгү берилген аныктамаларды эске алуу менен төмөнкүдөй аныктаманы сунуштайбыз.

Бухгалтердик отчеттуулук – мекемедеги процесстер жана чарбалык операциялардын жазылышы, эсептик экономикалык маалыматтардын жалпы жыйындысынан кийинки алынуучу маалымат.

Мында, бухгалтердик отчеттуулуктагы эсептик маалыматтар улуттук жана аралык стандарттарга ылайыктуу көрсөтүлүүгө шарт.

Мекеменин жетекчилигине ишенимдүү, ресурстарды башкаруунун жыйынтыктар маалыматтарын бухгалтердик отчеттуулук чагылдырат.

Бул маалыматтар мекеменин акча каражаттарынын келечектеги агымдарын, атап айтканда мөөнөттөрүн жана алардын пайда болуу ыктымалдыгын пайдалануучуларга алдын ала билүүгө жардам берет.

Бул максатка жетүү үчүн бухгалтердик отчеттуулук мекеменин ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү жөнүндө төмөнкү маалыматтарды камтыйт: активдерди, милдеттенмелерди, капиталды, кирешелерди, чыгашаларды, пайданы, зыянды, төгүмдөрдү, менчик ээлеринин арасында паданы бөлүштүрүүнү, иштеп жаткан менчик ээлерин жана акча каражаттарынын кыймылын.

Бухгалтердик баланс нетто-баалоо сандык көрсөткүчтөрүн камтыйт, башкача айтканда Бухгалтердик баланстагы жана пайда жана зыян жөнүндө отчеттогу түшүндүрмөлөрдө жөнгө салуучу чондуктар алынып салынат.

Бухгалтердик баланста активдер (негизги каражаттар, материалдык эмес активдер) эсептелген эскирүүнү алып салгандан кийин көрсөтүлөт, башкача айтканда нетто боюнча.

Пайда жана зыян жөнүндөгү отчетто мекеменин финансылык жыйынтыгы аныкталат жана балансты түзүүнүн алдында убактылуу счеттор жабылат.

Экономикалык бирөнчөйлүк белгилери боюнча баланста активдер жана пассивдер топтоштурулат.

Баланстын ар бир көрсөткүчү, активдин түрү- актив жагында же булактарын пассив жагында көрсөтүлсө, баланстын статьясы деп аталат.

Активдерди колдонууда келечекте экономикалык пайданы алып келүү жана аларды баалоо так аныкталган шартында баланста чагылдырылат.

Милдеттенмелер, келечекте аны жоюуда экономикалык пайданын азайтуу ыктымалдыгын жана баалоо так аныкталган шартында баланста чагылдырылат.

Өздүк капитал ошол эле учурда активдерди же милдеттенмелерди көрсөтүү менен, анын өзгөрүүсүнө алып келгендигин баланста чагылдырат [8, 214 б.].

Баланста финансылык ресурстар билүүнүн (үйрөнүүнүн) негизги предмети болуп саналат.

Бухгалтердик баланс мекеменин мүлктүк абалын көрсөтөт: каражаттар баланстын активинде, ал эми пассивде каражаттардын булактары чагылдырылат [8, 216 б.].

Ошентип, пассивде мекеменин каржылоо каражаттарынын булактары көрсөтүлөт.

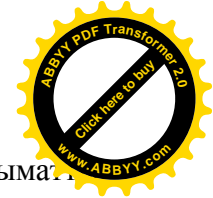
Мекеме финансылык ресурстарды бөлүштүрүүнү ишке ашыруусун активде көрсөтөт: материалдык эмес, финансылык жана башка жүгүртүүдөн тышкары активдер, акча каражаттары жана башка утурумдук активдер.

Отчеттун негизги формалары болуп баланс жана пайда жана зыян жөнүндөгү отчет саналат, ал эми башка формалары маңызы боюнча негизги 2 формага аналитикалык түшүндүрүүчү жана толуктоочу болуп эсептелинет.

Мекеменин финансылык жана мүлктүк абалы отчеттордун ичинен бухгалтердик баланста мүнөздөлөт, ал эми калган отчеттор болсо бухгалтердик баланска кетирилет [9, 17 б.].

Финансылык отчеттуулуктун аныктыгы чарбалык субъектин активдер, милдеттенмелер, өздүк капитал, кирешелер, чыгашалар жана финансылык жыйынтыктар жөнүндө маалыматтары бухгалтердик эсеп счетторунун системасында жана отчеттуулукта туура чагылдырылгандыгы алдын ала жүргүзүлгөн баалоонун негизинде тастыкталат [10, 36 б.].

Кээ бир авторлор активдердин жана милдеттенмелердин тегиндөө (инвентаризациялык) процессин бүгүнкү шартта финансылык отчеттуулуктун элементтеринин мүнөздөмөсүн тактоого гана эмес, ошондой эле алардын сапаттык

параметрлерине баа берүүнү конкреттештирүү боюнча эсеп-кысапта так маалымат берүүчү негизги барометр деп эсептешет [11, 79 б.].

Бул талаптар боюнча бардык объекттерди бухгалтердик эсепке алууга тиешелүү: акча каражаттарды, материалдык активдерди, эсептешүүлөрдү ж.б.

Аудитор финансылык отчеттуулуктун аныктыгы, тууралыгы жөнүндө пикирин билдирүүдө, анда бурмалоолор жана каталар камтылбагандыгына ишенимдүү болуш керек.

Ошону менен бирге, аудитор аудитордук тандоону колдонууда олуттуу тобокелдик пайда болушу мүмкүн, ал олуттуу каталарды таппай калышы да мүмкүн.

Мекемеде типтүү эмес чарбалык операциялардын болуусу, «татаал» операцияларды колдонуусу, байланышы бар тараптар менен операциялардын болуусу, товардык- материалдык баалуулуктарды сатып алууда жана сатууда базардын баасы менен бир кыйла айырмаланышы - отчеттук маалыматтардын, алдамчылыктын, жасалма эсептин деңгээлин жогорулатат [11, 93 б.].

Жогоруда айтылган жүйөлөр туура эмес түзүлгөн отчеттуулукту талдоону жүргүзүүнүн негизинде пайдалануучуларды туура эмес башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу тобокелдиктери бар экендигине алып келет.

Аудитордун отчеттуулуктун тууралыгын ырастоосу берилген туура эсептик – аналитикалык маалыматтардын негизинде натыйжалуу башкаруучулук чечимдерди кабыл алууда өзгөчө мааниге ээ.

Пайдалануучулардын кызыкчылыктарына жана талдоонун жыйынтыктарына алынган маалыматтар аныктоочу мааниге ээ.

Ал эсептелүүчү көрсөткүчтөрдүн курамынан жана аларды эсептөө ыкмасынан көз-каранды болот.

Сабаттуу финансист-аналитик, бухгалтердик балансты карап эле төмөнкү суроолорго жооп таба алат:

- 1) финансылык ресурстардын жалпы көлөмү, алардын түзүмү жана динамикасы;
- 2) мекеменин финансылык ресурстарынын булактарын – баланстын пассивинде;
- 3) финансылык ресурстарды колдонуунун багыттарын - баланстын активинде.

Мекемелердин ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгын талдоодо экономикалык жана уюштуруучулук факторлор таасирин тийгизет.

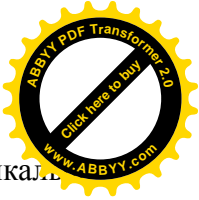
Мындан тышкары, мекемелер экономикалык чарбалык ишмердүүлүктүн субъекттери катары ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын пайданы бөлүштүрүүгө укугу бар, өнөктөштөрдү тандоодо экономикалык эркиндикке ээ болушат жана аны жүзөгө ашырышат, бул тандоо экономикалык максатка жана жеке пайдасы үчүн ылайыктуу. [13].

Өндүрүштүк ишмердүүлүктү келечекте ишке ашыруу үчүн азыркы учурда чарбалык ишкердин зарыл элементи болуп өндүрүштү өз алдынча сырьё менен жабдууну уюштуруу, персоналды жалдоо жана даярдалган продукцияга кожоюндук кылуу. ошондой эле маселелерди чечүүдө тийиштүү капиталдык салымдарды каржылоо, мекемени утурумдук (жүгүртүү) каражаттар менен камсыз кылуу жана башка маселелерди чечүү саналат. [5, 86 б.].

Методикалык ыкмалардын бирдиктүү системаларынын калыптануусуна мекеменин финансылык абалын баалоосу жана толук алгоритмин иштеп чыгуусу түрткү берет.

Бухгалтердик отчеттуулук субъекттин финансылык планын келээрки жылга түзөт, өндүрүштү кенейтүүгө, продукциялардын өндүрүү көлөмүн көбөйтүүгө же тескерисинче өндүрүштү кыскартууга, максатка ылайык кредиттерди алып иштетүүгө мүмкүнчүлүк түзөт, мындай чечимдерди кабыл алууга толук жана өз убагында так маалыматтарды талап кылат. Ансыз субъект чоң чыгым тартып же (банкрот), төлөө жөндөмдүүлүгү жок, натыйжасыз абалга келип, жоголуу коркунучу пайда болушу мүмкүн. . [12, 104 б.].

Жыйынтыктоо. Бирдиктүү системасын түзүү усулдук ыкмаларды баалоо ишкананын финансылык абалын жана иштеп чыгуу толук алгоритми аларды колдонууга түрткү болот, биринчиден мекеменин финансылык-чарбалык ишмердүүлүгүнүн

потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүнү жана объективдүү статистикалык аныктоону, экинчиден башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу сапатын жогорулатууну, бул мекемелердин иштешин экономиканын ар-кыл тармактарын стратегиялык жана тактикалык максаттарга жетишүүсүн жана финансылык жыйынтыктарынын көбөйүшүн камсыз кылат.

Адабияттар тизмеси

1. Пачоли Лука. Арифметика, геометриянын суммасы, пропорциялар менен мамилелер жөнүндө окуу / Трактат XI «Эсептер жана каттоо жөнүндө» [Электрондук ресурс]. – Режим доступа: <http://ek-lit.narod.ru/lukasod.htm>
2. Совари Жак. Заманбап ишкер [Электрондук ресурс] / LeparfaitnégociantouInstructiongénéralepourcequiregardelecommercedesmarchandisesdeFranceetdespaysétrangers. – Режим доступа: https://archive.org/stream/cihm_38182#page/n11/mode/2up
3. Иващенко Н. П. Фирманын экономикасы [Текст]: окуу китеби/ Н. П. Иващенко. – М.: ИНФРА, 2016. – 528 б.
4. Сорокина Е.М. Бухгалтердик финансылык отчеттуулук [Текст]: окуу куралы / Е.М.Сорокина. – М.: КНОРУС, 2016. – 162 б.
5. Каплан Р. Балансталган көрсөткүчтөр системасы [Текст] / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: Олимп-Бизнес. – 2016. – 214 б.
6. Бухгалтердик (финансылык) отчеттуулук [Текст]: окуу куралы / под ред. В.Д. Новодворского. – М.: 2003. – 414 с.
7. Опарина Е.Д. Бухгалтердик отчеттуулук ишкананын башкаруу системасын маалымат менен камсыздандыруучу булагы [Текст] / Е.Д. Опарина // Менеджмент в России и зарубежом. – 2016. – № 7 (42). – с. 69-74.
8. Савченко В.Я. Аудит [Текст] : окуу куралы / В.Я.Савченко. – М.: Финансы, 2014. – 322 с.
9. Ковалев В.В. Финансылык талдоо: Капиталды башкаруу. Инвестицияларды талдоо. Отчетту талдоо [Текст] / В. В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2011. – 214 с.
10. Гончарук Я.А. Аудит [Текст]: окуу куралы / Я.А.Гончарук, В.С. Рудницкий.– М.: Мир, 2012. – 296 с.
11. Иваниенко В. В. Финансылык талдоо [Текст]: окуу куралы / В. Иваниенко. 2 чыг. – Минск : ИНЖЭК, 2014. – 176 с.
12. Буканова А.И. Бухгалтердик эсептин негиздери [Текст] Лекциялар жыйнагы.- Б.:”Кут-Бер”, 2016 –ж. -152 б.
13. Абдылдаева У.М. Курулушта тобокелдиктерди азайтуу үчүн рейтингдик баалоонун маңызы жана керектиги [Текст] / У.М.Абдылдаева, Н.Мойдунов // Вестник КГУСТА. - 2018. - № 62 (4) - С. 165 – 168 Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=37018023>
14. Султанмуратова Н.А. Проблемы постановки управленческого учета на предприятиях [Текст] / Н.А.Султанмуратова, Ч.К.Сыдыкова // Вестник КГУСТА. – 2018. - №3961). – с.167-170.